



01/08/2024

ANTAKYA TARİHİ KENT MERKEZİ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLARI HAKKINDA

ICOMOS TÜRKİYE MİLLİ KOMİTESİ GÖRÜŞÜ

2023 yılının Şubat ayında gerçekleşen depremler, ülkemiz coğrafyasının Akdeniz, İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki on bir ilde ve Suriye'deki komşu yerleşim merkezlerinde büyük yıkımlara ve can kayıplarına neden olmuştur. Yaşanan can kayıplarının yarattığı ağır üzüntünün ve travmanın yanı sıra bu geniş tarihsel coğrafyada yüzyılların birikimiyle inşa edilmiş çok sayıda kültür varlığının yer aldığı katmanlı kentler ve doğal alanlar ağır hasar almıştır. ICOMOS Türkiye olarak 1 Mart 2023'te kamuoyuyla paylaştığımız "Kültür Varlıkları ve Deprem: Görüş, Değerlendirme ve Öneriler" ¹ metninde; "Yıkımdan Öğrenerek Geleceği İyileştirmek: Bütünleşik Planlama ile Kentlerin Canlandırılması", "Kültür Varlıklarının İyileştirilmesi", "Afet Sonrası Sürecin Yönetimi - Koordinasyon ve Birlikte İyileştirme" gibi bölümlerinde kısa, orta ve uzun vadelerde yapılabilecekler üzerine önerilerde bulunulmuştur.

Aradan geçen yaklaşık 1,5 yıllık zaman diliminde **"yeniden üretilmesi mümkün olmayan, yenilenemez bir kaynak"** olarak hassasiyetle ele alınması gereken kültürel miras niteliğindeki yapı ve alanlarda çeşitli çalışmalar ve uygulamalar devam etti. Bunlardan biri de depremde en çok etkilenmiş yerleşimlerden olan Antakya Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik olarak yürütülen "Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu" çalışmalarıydı. 05.04.2023 tarih ve 32154 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 04.04.2023 tarih ve 7033 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı eki ile 6306 sayılı Kanun kapsamında Riskli Alan Sınırı ilan edilen Hatay İli, Antakya İlçesi, Tarihi Kent Merkezine ilişkin Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu ve Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonu teklifi 1 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hükümleri ile 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun uyarınca re'sen onaylanarak 11.06.2024 tarihinden itibaren askıya çıkarılarak ilan edildi².

¹ <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Duyuru&sira=111&dil=tr>

² Bkz. <https://hatay.csb.gov.tr/hatay-ili-antakya-ilcesi-tarihi-kent-merkezine-iliskin-imar-plani-revizyonu-ilan-suresi-uzatildi-duyuru-451050>



Bu noktada, Antakya Tarihi Kent Merkezi 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonunun süreci, yaklaşımı, yöntemi, içeriği ve sonuçları açısından koruma ve şehircilik ilkeleri çerçevesinde değerlendirilerek kentin mekânsal, tarihi, sosyal ve kültürel dokusu üzerinde yaratacağı etkilere dair görüşümüzün kamuoyu ile paylaşılması gereği oluşmuş olup, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi olarak ilkesel bazda yapmış olduğumuz değerlendirmeler aşağıda sunulmaktadır.

Antakya, tarih boyunca geçirdiği çok sayıda afete rağmen, sürekli yerleşim yeri olma özelliğini sürdürmüş çok katmanlı ve çok kültürlü bir kenttir. Bu özelliğine bağlı olarak farklı dönemlerin somut ve somut olmayan izlerini taşıyan Antakya Tarihi Kent Merkezi, içerdiği çok sayıda tescilli kültür varlığı ve sit alanlarıyla birlikte 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na tabi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetkili olduğu bir koruma alanıdır. Yaşanan deprem sonrasında Antakya Tarihi Kent Merkezi'nin 04.04.2023 tarih ve 7033 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki kanun uyarınca "zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma nedeniyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan" bölge olarak ilan edilmesiyle birlikte, alanda T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın da yetkisi söz konusu olmuş olsa da, iki Bakanlık arasında imzalanan protokolle yetkinin -olması gerektiği gibi- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na devredildiği açıklanmıştır. Eylül 2023'te T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yapılan protokoller kapsamında; Hatay kent merkezlerinin ihyası için ihtiyaç duyulan tasarım ve planlama sürecini yürütme görevi TTV'ye verilmiştir. Bu kapsamda **Antakya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı Planlama** çalışmalarını da TTV koordine etmektedir³. Bu doğrultuda, askıya çıkarılan planların açıklama raporlarının TTV tarafından hazırlandığı; buna karşın planın müelliflerinin ise T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı teknokratlarının olduğu görülmektedir. Diğer taraftan planın T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na onaylanarak askıya çıktığı belirtilmektedir⁴.

³ Bkz. <https://ttvhatay.com/hakkinda>

⁴ Bkz. <https://hatay.ktb.gov.tr/TR-373831/duyuru--hatay-antakya-tarihi-kent-merkezi-15000-olcekli-.html>



Mevcut mevzuat uyarınca, koruma amaçlı imar planları 2863 sayılı yasa ile tanımlanmış⁵, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onay yetkisi olan planlardır. Bu durumda, 2863 sayılı yasa uyarınca hazırlanmış olan bir planın T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'na onaylanması bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayı söz konusu olduğunda ise, plan müelliflerinin aynı zamanda planın onayında yetkili olması etik açıdan başka bir önemli soruna işaret etmektedir. Sonuç olarak, **deprem sonrasında farklı kurumların farklı yasal dayanaklara bağlı olarak yetki ve sorumluluğunun olduğu Antakya Tarihi Kent Merkezi'nde yasal ve yönetsel açıdan oluşan karmaşa ve belirsizliklerin öncelikli olarak çözülmesi ve koruma planlaması sürecinin sağlam bir yasal zemine oturtulması gereklidir.**

Dikkat çekilmesi gereken bir başka konu, **plan kademeleri ve ölçek hiyerarşisi açısından, bölgesel ve bütünsel bir bakış açısını kuran daha üst ölçek planlarla Antakya Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonunun kurduğu ilişkidir.** Ancak, onaylanan Antakya Tarihi Kent Merkezi 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonunun üst ölçekli mevcut bölgesel ve kentsel planlarla ilişkisi yeterince kurulmamıştır. **Antakya Tarihi Kent Merkezi içinde bulunduğu kentsel ve kırsal peyzaj bütünlüğü içinde değerlendirilmeli ve yaşayanlarıyla birlikte iyileştirilmesi gereklidir.** KAİP'te önerilen işlevler ile öngörülen nüfus, iş, dolaşım ve altyapı yoğunluklarının kentin geneliyle nasıl bir bağlantı ve denge içinde olduğu sorusu akla gelmekte, kent bütününde ve hatta şehirler arası ilişkileri kuran bölgesel ölçekte kurgulanmış yeniden yerleşim desenleri içinde tarihi merkezin rolünün nasıl olacağı sorgulanmaktadır. Koruma açısından bakıldığında, bu dengelerin gerek koruma alanının yapılı mirası gerekse burada yeniden kurulması beklenen yaşantıyı taşımaya devam etmesi ümit edilen mahalle ve kent kültürünü ve somut olmayan kültürel mirası nasıl etkileyeceği göz önüne alınmalıdır. Diğer taraftan, **koruma alanın şekillenmesinde önemli rol oynayacak olan alt ölçekteki uygulamaya esas tüm kararlar ise henüz hazırlanmamış olan "Kentsel Tasarım Rehberi"ne bırakılmıştır.** Bu durum da önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

⁵ Bkz. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu Madde (8) (Ek:14/7/2004 – 5226/1 md.)



Bunun yanı sıra dikkatlerden kaçırılmaması gereken bir diğer husus da şudur; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 2004 yılında yapılan değişiklikle (5226 sayılı Kanun) ülkemizdeki tüm sit alanlarında koruma amaçlı imar plânlarının kapsamı "**koruma alanı içinde yaşayan hane halkları ve faaliyet gösteren iş yerlerinin sosyal ve ekonomik yapılarını iyileştiren, (...) katılımcı alan yönetimi modellerini** de içerecek şekilde hazırlanan (...) plânlar" olarak genişletilmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan Antakya Koruma Amaçlı İmar Planının öncelikle bu tanıma uyması gerekmektedir. Bu tanım uyarınca Antakya'nın iyileştirilmesine yönelik hazırlanan koruma planının ve bağlantılı projelerin **nasıl, hangi aşamalarda ve sürelerde ve kim tarafından** gerçekleştirileceğine dair açıklamaların sağlanması gereklidir. Antakya'nın geleceğine yönelik karar verme aşamasının **kentin insanıyla birlikte** gerçekleştirilmesi olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Burada kastedilen plan için yapılan toplantılara davetten öte **planı birlikte oluşturacak karar alma mekanizmalarının kurulmasıdır.**

Buna karşın Antakya Koruma Amaçlı İmar Planlarının revizyonu sürecinde deprem öncesi yerleşik mevzuatın ve alışkanlıkların takip edildiği izlenmektedir. Bugün neredeyse insanın ya da yapının kalmadığı bir Antakya'da mekânların nasıl canlandırılacağı ve yaşamın yeniden nasıl başlayacağına dair sorular onaylanan planlarda yanıtsız bırakılmıştır. Bu olağanüstü afet sonrası durumun yol açtığı toplumsal ve mekânsal sorunların, yerleşik planlama yaklaşımı ile çözülemeyeceği açıkça görülmekte, **bu duruma uygun daha duyarlı, katılımcı ve incelikli planlama ve süreç yönetimi** biçimlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın ne yazık ki sorumlu kuruluşlarca henüz karşılanamadığı anlaşılmaktadır.

Afet sonrası kültürel miras alanlarının koruma ve yeniden canlandırma amacıyla planlanması çok disiplinli, çok boyutlu ve çok paydaşlı, bilimsel veriye dayanması gereken, son derece hassas ve uzun erimli bir süreçtir. ICOMOS Türkiye'nin 1 Mart 2023 tarihli Deprem Bildirgesi'nde belirtildiği üzere, afete maruz kalan bir kentin geleceğinin aşamalı biçimde ve katılımcı bir yaklaşımla ele alınması gerekir. **Afet sonrasında oluşan ekstrem koşullar altında kültürel miras alanlarının korunmasında ve geleceğinin planlanmasında herhangi bir koruma alanında izlenen planlama süreçleri ve yöntemleri geçerli olamaz.** İnsan-mekân-



yaşam birlikteliğinin ve bağının güçlendirilerek yeniden oluşturulmasının büyük önem taşıdığı bu gibi afet alanlarında **başta yerel halk olmak üzere, tüm paydaşların bir araya geldiği, somut ve somut olmayan kültürel mirasla birlikte tüm hakların korunduğu, şeffaf, katılımcı, demokratik, uzlaşmaya dayalı bir ortak karar verme ortam ve sürecinin sağlanması gereklidir.** Bu da ancak tüm paydaşların katılımıyla uzlaşılmış ilkeler, vizyon, politika, strateji ve eylemlerin ortaya konulduğu bir **yönetim planı** aracılığıyla sağlanabilir. Mekânsal planlar ve projelerin yönetim planına göre yürütülmesi, planlar, kurumlar ve paydaşlar arasında ortak ilkelerle uyum ve koordinasyonu da mümkün kılacaktır.

Ulusal kültür envanterimizin henüz tamamlanmamış olması, deprem sonrasında büyük bir eksiklik olarak yeniden gündeme gelmiştir. KAİP revizyonlarında Antakya'daki geleneksel dokunun bir parçası olan kültür varlıklarının "Tescili Devam Edecek Yapı", "Tescile Önerilen Yapı" ve "Çevre Uyumlu Geleneksel Yapı" olarak üç ayrı grupta toplandığı anlaşılmaktadır (1/1000 Ölçekli Plan Açıklama Raporu, 2024: 65). Çağdaş koruma kuramında tarihi kentsel/kırsal peyzajların somut ve somut olmayan tüm değerleri ile bütüncül korunması gerektiği vurgulanırken Antakya'daki fiziki dokuya parçacıl bir bakış açısıyla yaklaşılması önerilere de yansımıştır. Depremler sonrasındaki müdahaleler dolayısıyla yitirilen çok sayıdaki kültür varlığının yeniden inşa işlemlerinin nasıl gerçekleştirileceği sorusu da uygulama sürecinde karşımıza çıkacak bir diğer zorluktur. Bu çerçevede doku bütünlüğü gözetilerek **tüm katmanlar kültür varlığı olarak tescil edilmeli ve depremzede mülk sahiplerinin kamu desteklerinden faydalanabilmesinin önü açılmalıdır.**

Antakya Tarihi Kent Merkezi'nin deprem sonrasında **iyileşebilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi kentin var oluşunun arkasında yer alan fikrîsel zeminle ilişkili olarak sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras bileşenlerini doğru saptamayı, anlamayı, değerlendirmeyi ve kentin iyileşme sürecine katkılarını tanımlamayı gerektirir.**

Bu nedenle, tarihi dokunun boşluk-doluluk ilişkilerini, peyzaj öğelerini, arkeolojik katmanların tarihi dokuda oluşturdukları izlerin-izleklerin sürekliliğini, geleneksel konutların dönemsel özelliklerini, konut tiplerini, anıtsal eserlerini, geleneksel yapım tekniklerini, mimari tektoniği, kültürel pratiklerin mekânsal yansımalarını, anı mekânlarını-yapılarını, etnik-dini kimliklerin



tarihi dokuyla ilişkilerini, kültürel miras niteliğindeki yapı ve alanların fiziksel, işlevsel ve sosyal özelliklerini, tarihi dokunun kullanıcılarını ve deneyimlerini doğru anlamayı ve değerlendirmeyi gerektirir. Ne var ki, plan raporları incelendiğinde, plan kararlarının kentin tarihsel gelişimi ve katmanlaşması, farklı dönem yapılarının mimari özellikleri, insan-mekân ilişkileri, mevcut demografik ve sosyo-kültürel yapı gibi pek çok konuda yüzeysel ve yanlış verilerin ve değerlendirmelerin olduğu görülmüştür. **Antakya tarihi kent dokusunda depremler sonrasında yapılan koruma planı çalışmasında yüzeysel gözlemlerin ötesinde bilimsel derinlikli incelemelerin yapılması gerekmektedir. Objektif, çok boyutlu ve disiplinli değerlendirmelerin ışığında tarihi kent dokusunun iyileşme sürecinde yapılacak müdahalelere yönelik çerçevenin ortaya çıkarılması öncelikli bir konudur.** Çalışma kapsamında tarihi kent dokusunun çok boyutlu olarak değerlendirilerek **mimari koruma ve yeniden yapım müdahalelerinin yönetsel kurgusunun belirlenmesi** ve tarihi dokunun **sadece depreme karşı değil** gelecekte gerçekleşme olasılığı olan tüm afetlere karşı **dirençli bir örüntüye** sahip olabilmesi için gerekli uygulama aşamalarının tanımlanması önceliği bulunmaktadır.

Yapı, kadastro ve sokak dokusu açılarından maddi izleri gerek afetin kendisi gerekse sonrasındaki müdahaleler nedeniyle büyük oranda yok olmuş olan Antakya Tarihi Kent Merkezi'nde tarihi dokunun değerlerini geri kazanmak, fiziksel mekânın sürekliliğinin sağlanmasının yanı sıra önemli bir **"toplumsal hafıza"** meselesidir. Toplumsal hafızanın yaşatılması için, bir kısmı koruma alanından veya şehirden uzaklaşmak zorunda kalmış olsa bile, Antakya'da yaşayagelmiş olan yerel halk, sosyal gruplar, geleneksel dokuyla mülkiyet, kullanım, bilgi ve duygu bağları olan kişi ve grupların bağlarının ve anılarının belgelenmesi, planlama sürecine başından sonuna sürekli ve kapsamlı biçimde dahil edilmesi ve tüm bu paydaşların kararlara ortak edilmesi gerekmektedir. **Antakya'nın gerçek anlamda Antakyalılara ait olması, alandaki somut ve somut olmayan kültürel mirasın özgünlüğünü sağlamakla da yakından ilgilidir.**

ICOMOS Türkiye'nin 1 Mart 2023 tarihli Deprem Bildirgesi'nde, **afet sonrası zedelenen sosyo-kültürel dokunun yaşama yeniden bağlanabilmesi için yerel yaşamın tüm canlılığıyla devam**



ettiği sağlıklı ve dirençli tarihi yerleşimlerin planlanması üzerinde durulmuştur. Ancak plan revizyonunda Antakya Tarihi Kent Merkezi'nde öngörülen **işlev değişikliklerinin kentin sosyo-kültürel dokusundaki erozyonu arttırma riski** bulunmaktadır. Depremde zarar gören alanın etkin bir şekilde korunabilmesi için yerel halkın ihtiyaçlarının ve beklentilerinin deprem öncesi ve sonrası (mevcut) durumu yansıtacak doğru verilerle saptanması gereklidir. İmar Planları Açıklama Raporlarındaki sosyo-kültürel ve demografik verilerin daha çok deprem öncesi durumu yansıttığı, fiziki dokunursa hasar durumu üzerinden genel bir kabulle değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Verilerdeki bu eksiklik doğru kararların ve gerçekçi stratejilerin üretilmesini de engellemiştir.

Sonuç olarak; öncelikle **Antakya Tarihi Kent Merkezi'nde yasal ve yönetsel açıdan oluşan karmaşa ve belirsizlikler çözülmelidir**. Kentsel ve arkeolojik sit alanları, tescilli kültür varlıkları ve tescilli olmasa da mimari ve mekânsal özellikleriyle korumaya değer nitelikte olan yapı ve alanlar içermesi nedeniyle **Antakya Tarihi Kent Merkezi'nde her türlü plan, proje ve uygulamaların 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yetkisinde ve kontrolünde olacak şekilde koruma planlaması süreci sağlam bir yasal zemine oturtulmalıdır**.

İçinde bulunduğu ekstrem koşullar da göz önünde bulundurularak Antakya Tarihi Kent Merkezinin acilen "yönetim alanı" ilan edilmesi ve çalışmaların yönetim planı kapsamında yürütülmesi; kültürel miras alanlarının korunmasında ve geleceğinin planlanmasında herhangi bir koruma alanında izlenen planlama sürecinden farklı olarak yere özel yaklaşım ve yöntemlerin geliştirilmesi önerilir.

Mülkiyet haklarının sürekliliği kentsel dokunun kullanım biçiminin de sürekliliğini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, **mülkiyet haklarının korunarak Antakya kentsel sit alanında yaşayanların yer ile kurdukları anlamsal, fiziksel, sosyal ve kültürel ilişki şemaları tanımlanıp kentsel dokudaki sürekliliklerini sağlamaya yönelik kararların üretilmesi** gerekmektedir.

Halkın çoğunun Antakya'nın dışında yaşamak zorunda olduğu bir dönemde yapılan planlama çalışmasında, halkın özgür, demokratik, şeffaf ve doğrudan katılımcı ve karar verici bir pozisyonda olabilmesine yönelik fikrini ifade edebileceği ve çalışmalara katkı sunabileceği



uzaktan erişime imkân veren dijital platformlar, çevrimiçi araçlar gibi imkanların sağlanması önemlidir. Antakyalıların yeniden depremden önceki yaşamlarına ve yaşadıkları yerlere dönebilmesi için **yerel halk**, Antakya Tarihi Kent Merkezi Koruma Amaçlı Planlama Çalışmalarına **aktif katkı sağlamalı** ve **bu çalışmanın birincil ve en önemli paydaşı** olmalıdır.

Onaylanmış olan Antakya Tarihi Kent Merkezi 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Revizyonu ile 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Revizyonu geri çekilerek, sürecin yeniden yönetim planlaması çerçevesinde, yerel halk, yerel yönetimler, ulusal-uluslararası meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve bilim insanlarıyla birlikte şeffaf ve katılımcı bir çerçevede ele alınması gerekmektedir.